

életművének titkait. Ez a kettősség a titka a sokszor és sokak által bírált művészi ízlésének, esztétikai vonzódásainak, de ez a titka az esszé iránti vonzalmának is. Ha esszéírói sajátosságait vizsgáljuk, ott is jellemző ez a kettősség, hiszen „esszéizálja a tudományt, tudományossá teszi az esszét”. Szigorú értelemben azt is mondhatjuk, hogy a késői Lukács-életmű nagy darabjai, elsősorban az *Esztétika* és az *Ontológia* csak úgy lehetnek valóságosan vizsgálatunk és kritikánk tárgyai, ha ezt a műfaji paradoxont figyelembe vesszük, vagyis ha tudományos esszéként foglalkozunk gondolatiságukkal.

Ez a helyzet teszi elfogadhatóvá Poszler György nagy vállalkozását atekintetben, hogy Lukács gondolatmenetét is bevonja műfajelméleti vizsgálódásainak körébe, hiszen az esztétikában félig-meddig tájékozott olvasó is tudja, hogy Lukácsnak nincs tulajdonképpen műfajelmélete. Filozófiai értelemben viszont mégis van: ez a *A különőség mint esztétikai kategória* című monográfiája. Ahogy a műfaj különös az egyes műhöz, műalkotáshoz és az általános művészi ághoz vagy műnemhez képest, úgy Lukácsnak ez a műve épp ezt a létmódot ragadja meg, s teremt filozófiai alapot a műfajok konkrét tárgyalásához. (Lám, a dedukció itt is tetten érhető.)

Az egyes szerzők és az egyes művek elemzése kapcsán (az esszé szabályainak megfelelően) igen sok szétszórt megjegyzése született Lukács Györgynek. Ezekből egyértelműen kiolvasható, hogy a műfaj történeti létének értelmezése sokkal rugalmasabb lehetőségeket ad a művészet egésze történetének értelmezésénél: „a műfaji törvény minden új műben folytatódik és megújul”. Poszler hozzáteszi ehhez, hogy „egy műfajnak nem egy, hanem több önmaga fogalmának megfelelő virágkora és csúcspontja is lehetséges”. Ezek pedig olyan gondolatok, amelyek az oly régóta várt, de olyan sokáig nélkülözött valódi dialektikát mutatják, így egyértelmű választ adnak a kezdeti kételkedő kérdéssorozatra: nemcsak kell, hanem szükséges is a műfajokkal foglalkozni a mai történelmi körülmények között is, hiszen a műfajok létében mi magunk is jelen vagyunk. Jelen van a mi folytatódásunk és megújításunk, a mi lehetséges és nagyon várt virágkorunk, de jelen vannak lehetséges és nagyon remélt csúcspontjaink is. Ahhoz, hogy ezek valaha is megvalósuljanak, olyan mélységgel kell elemezni mai helyzetünket, ahogyan Poszler György a műfajok elméletét elemezte. (*Gondolat*, 1988.)

RÉVÉSZ MIHÁLY

Moldován Domokos: Magyar naiv művészek nyomában

Élénk rózsaszín törzsű fák, keskeny szalagnyi világoskék folyó, rajta fauszta-tók füzére, két oldalt a parton parányi virágokból megfestett sorok. Egy másik képen: az algyói vasútállomás, mint kis terepasztalon megannyi játékszer, kisonnat, babaház. Ismét másutt: kitarulkozik egy parasztudvar. Sokszoknyás asszonyok, színes ruhás lányok, lajbis-fehéringes legények törik a kukoricát, húzzák a vizet, ropják a táncot, egy lovas kocsi pedig a perspektíva törvényszerűségeinek ellentmondva, mintha a kerítésből jönne elő...

Naiv festmények sorakoznak egy könyvben. Naiv művészek alkotásai. Moldován Domokos a hatvanas évek közepétől szegődött a naiv művészek nyomába. Néprajzi gyűjtőként, felfedezőként, nyomozóként és filmesként járta be ezt a világot. Gyűjteményéből előbb egy múzeumot alapított Kecskeméten (Naiv Művészek Múzeuma 1976-tól), most pedig az évek során dossziéiban fölhalmozott dokumentumaiból ad közre egy csokrot.

Sokféle vélemény ismeretes a naivokról. Az ösztönös rácsodálkozása: szépek! Az elutasító fensősége: dilettánsok! Néhány megszállotté: hiszen mindez az avant-

gárd előszobája! A naiv művészet a népművészet és a magas művészet határmezsgyéjén foglal helyet. Voigt Vilmos meghatározása szerint: „Az átlagos parasztfestő azonban a hivatásos művészet óriásai és a folklór művészet névtelenjei között a tisztas középben foglal helyet, voltaképpen folklór indíttatású amatőr, vagy ha úgy tetszik, dilettáns művész.” (A *folklór esztétikájához*. Bp., 1972., 228.)

A naiv művészet fölfedezését az avantgárd mozgalmak ösztönözték. A neopresszionizmus (pointilizmus) két képviselője először 1866-ban állított ki „vásárnapi festőket”. A naiv művészet kifejezést először 1906-ban Apollinaire használta. Magyarországon a századfordulón irányult rájuk a figyelem, majd a harmincas években „östehetségek” néven szerepelhettek. Újrafölfedezésük a hatvanas években indult meg, nem utolsósorban Moldován Domokos fáradhatatlan működésének köszönhetően.

A néprajzi-művelődéstörténeti anyagban természetesen több évszázaddal korábban is nyomozhatók a „naivok”. Moldován Domokos kötete első részében ezt teszi. A kezdeti lépéseket a kézzel rajzolt, vásárokon árult emlékképekben véli, majd a nyomok tovább vezetnek az erdélyi üvegikonfestéshez, a könyvatosokhoz mint a sokszorosító grafika népi eljárásához. Moldován Domokos személyesen is utána jár néhány rajzoló leánycsoportnak (pl. a Sárközben), akik verses névnapki köszöntő képeslapokat készítettek. Ezzel — Moldován szerint — öntudatlanul is a grand art biedermeier korszakának divatját újították föl.

A bevezető tanulmányt követően a kötetben 12 naiv művész portréját találjuk — dokumentumok tükrében. A dokumentumok sokfélék: egyéni önéletrajzok, levelek, táviratok, interjúk, följegyzések, emlékezők, kiállítási megnyitók, újságcikkek, kritikák stb. A valóságú, legtöbbször hangfelvételtől lejegyzett dokumentumok szociografikus ízt adnak a kötetnek. És mindenképpen megajándékozzák az olvasót a nyomozás, a fölfedezés izgalmával; a naivok „világtapasztalatával”.

A magyar naiv művészek utazásaik, kapcsolataik nyomán hihetetlen művelődéstörténeti dokumentumokat őriznek. Mokry Mészáros Dezső szinte az egész világot beutazta, s Capri-szigetén találkozott Gorkijjal, Benedek Péter, az első elhíresült „östehetség” Móricz Zsigmondot is lerajzolta. Káplár Miklós kiállítását ugyancsak Móricz nyitotta meg. Süli András — ha csak egy pillanatra is — találkozott Horthy kormányzóval, aki egy szivarral jutalmazta az „östehetség” művészetét... Balázs János a salgótarjáni pécskódombi kunyhójában, a cigánysoron festi megrendítő erejű képeit, és határtalan műveltségről és szerénységről tesz tanúbizonyítást.

A dokumentumok közül némelyik drámai magaslatokra emelkedik. Ilyen szempontból érzem legjobbnak a Süli Andrásról és a Vankóné Dudás Juliról szóló fejezeteket. Moldován személyesen is bekapcsolódott életsorsukba: Sülit élete utolsóján igyekezett némileg elismertetni, újrafölfedezni, Vankónénak ő hozta élete utolsó két évtizedében a sikert. Mindkettejük után 1965-ben kezdett érdeklődni.

Süli megtalálására valóságos nyomozást kellett indítani. Sokfelé tudakozódott. Eltűnt, halottnak hitték. Mikor rátaláltak, nem volt hajlandó senkinek se nyilatkozni. Élete végéig bizalmatlan maradt, meghasonlott, s a szoros élettársi kontroll miatt alig tudta segíteni a „fölfedezést”. Moldován Domokos többszöri ostrommal, Bálint Sándor szegedi néprajzkutató hathatós segítségével is csak töredéket, mozaikokat tudott összeállítani Süli-ről. Elvitte őt régi algyői házába, forgatott a „művésznő” szegedi lakásán, ahol élete utolsó évtizedeiben élt erős rabságban Süli, összehozott egy szegedi Süli-kiállítást a föltalált képekből, kicsikart belőle néhány erősen „kontrollált” önéletrajzot, elvitte képeit a pozsonyi naiv művészeti triennáléra, amilyen Süli kapta a második díjat. De mindez későn, túl későn volt... Süli ugyanis utóljára a harmincas években festett. 35—40 képéről tudunk, ezeket bámulatos gyorsasággal készítette. Valamennyit az „östehetségekkel” foglalkozó Bálint Jenőnek küldte, aki vagy számításból, vagy a második világháború közbejötté miatt, nem válaszolt Sülinek, képeit értékesítette. Az anyag elkallódott, Süli pedig csaldódott az emberekben, és soha többé nem festett. Segédmunkából élt, vásározni

járt a giccsgyártó „művésznővel” — s Moldován fölbukkanása után sem volt hajlandó többé ecsetet venni a kezébe. A szerény és végletektől igencsak idegenkedő Bálint Sándor ezt mondta róla: „Mindenféle túlzás nélkül merem mondani, hogy talán a legnagyobb magyar naiv művésznak őt köll tartanunk.” Bálint Sándor, aki korábban is ismerte Sülit, de azután szem elől veszttette, s csak Moldován kérésére járt ismét utána, így foglalta össze a „dosztojevszkiji atmoszférát” idéző életutat: „Az a förtelmes, a legtöményebb módon berendezett kispolgári lakás, és ott aztán benne ez a szegény, szerencsétlen, megbénított alázatos ember, aki még szólni se mert, akit úgy köllött a konyhából behívni oda... Biztos, ha valaki megírná az ő életit, akár egy ilyen életrajznak, akár pedig egy regénynek, vagy valami ilyennek, valami művészi feldolgozásnak a formájában, azt kell mondani, hogy egy rendkívüli tragikus hős kerekedne ki belőle. Szóval, a válságba jutott parasztságnak egyik képviselője volt ő, akinek megadatott a festői kifejezésnek az ereje... Egy heroikus, szép, derús, majdnem azt mondhatnám, apollói parasztvilág kerekedik ki belőle, ami talán abból következik, hogy olyan lehetetlen elhagyatottságban, szellemi, erkölcsi nyomorúságban élt már az társadalom, a szegényparasztság, ami-höz ő tartozott.”

Érzelmileg Süli mellett Vankóné Dudás Julihoz kötődik leginkább Moldován Domokos, hiszen a galgamácsai festőasszonynak 1965-ös látogatásával, mint egy mesebeli királyfi, a sikert hozta meg. Vankóné így emlékezett arra a találkozársra: „Vártam mindig valakit, aki szekerem kerekét kizökkenti a kátyúból, mert aki bajban van, azt a jó barátai is elhagyják. Sokára jött egy »úrnapi gyerek«, mert Úrnapján ért a falunkba egy magas, vékony fiatalember, ez volt Moldován Domokos...”

A könyvből árad a tisztelet és az érzékenység. Ahogy azt éppen ötven esztendeje Györfly István *A néphagyomány és a nemzeti művelődés* című röpiratában ekképp fogalmazta: „A nép megismerésének pedig egyetlen módja az, hogy előítélet vagy kultúrgóg nélkül közeledjünk hozzá; tanuljunk is tőle, ne csak tanítsuk.” E program egyébként Ortutay Gyulától is ismerős, aki — Dömötör Tekla mellett — meghatározó tanáregyénisége volt szerzőnknek a pesti bölcsészkaron. Nem ismerem személyesen Moldován Domokost; bár egyszer egy könyv kapcsán félórát beszélgettünk telefonon. Már akkor megfogott az a fajta lelkesültség, amely ebben a könyvben is érezhető.

Nem pótol ez a munka egy naivokról szóló tudományos monográfiát; nem művészettörténeti-folklorisztikai elemzés és értékelés; bizonyára vannak művészek, akik kimaradtak, tehát nem mondható teljes értékű körképnek sem. De izgalmas olvasmány a népi kultúra kevesek által ismert rétegébe tett fölfedező kirándulásról. Képei, életsorsai emlékeinkbe ivódnak. Mintha magunk is végigjártuk volna a nagy utat: a kezdeti próbálkozásokat, a meg nem értést, a sikert és az alulmaradást; a magyar népi kultúra átalakulásának egyik ösvényét. (*Gondolat, 1987.*)

BALÁZS GÉZA